

Pratarmė

Augant išeivijoje pokario metais, kalbos ir tautybės klausimai buvo mūsų kasdienybės palydovai. Šeštadieninės mokyklos, vis nugirdimas „kalbėkite lietuviškai“, partizanų kovos, nuolatiniai protestai prieš okupaciją bylojo, kad mūsų tėvai ir todėl mes patys nesame kokie paprasti emigrantai, o „išvietinti“ tautos nariai, kurie laukia progos grįžti į tėvynę. Tačiau okupacijai užsitęsus išeivijos rūpestis nemažiau kryo ir į nutautėjimo pavojų, kuris kėlė grėsmę ir pačios išeivijos likimui. Tą rūpestį bene geriausiai perteikia 1961 metais Čikagoje pasirodžiusi Juozo Girniaus knyga „Tauta ir tautinė ištikimybė“. Be abejo, šios nuotaikos veikė ir mus jaunos, augančius lietuvių išeivijos telkiniuose. Ką reiškia būti lietuviu svetimose aplinkose? Tai klausimas, kuris per daugelį metų nuolat kildavo jaunimo organizacijose, stovyklose ir suvažiavimuose. Įgijęs psichologo specialybę ir bičiulių paragintas, tautybės klausimą pradėjau tirti plačiau ir jį nagrinėti visuomeninių mokslų kontekste. Metams bėgant parašyta nemažai straipsnių įvairiomis su tautybe susijusiomis temomis. Sutelkus straipsnius draugėn ir gimė šis veikalas, kurį pavadinau pagal dažnai gvildinamas temas: „Tauta, kalba ir tapatybė“.

Turiu prisipažinti, kad mintis išleisti straipsnius atskiru veikalu gimė ne iš karto. Vienu metu net susidarė įspūdis, kad tautybės klausimas jau išseko, pradėjus pamažu blėsti pokario išeivijai. Tačiau Lietuvai atgavus nepriklausomybę šis klausimas tarsi atgimė. Kilo nauja emigrantų banga, bet dar svarbiau, kad po okupacinės tamsumos ir pačiam kraštui parūpo geriau suvokti lietuvių kalbos ir tautinės tapatybės reikšmę. Taip pat atsivėrė galimybė ir pačioje Lietuvoje atlikti tyrimus. Nauja susidomėjimo tautybės klausimu banga ir paskatino rengti šį straipsnių rinkinį, kuris, galima sakyti, stovi ant dviejų pasaulių ribos – išeivijos ir paties krašto. Knyga prasideda straipsniu, kuriame svarstoma galimybė išlaikyti lietuvių kalbą gyvenant kitame krašte, galiausiai pateikiamas Lietuvoje atliktas kalbos ir tautybės klausimo tyrimas.

Apskritai straipsniai yra pateikiami chronologiškai, pagal jų pasirodymo laiką. Taigi, pradedama pirmuoju, kuris nagrinėja provokuojantį dvikalbystės klausimą – „Dvikalbiškumas: prakeikimas ar palaima“, ir nuosekliai einama prie kitų: kodėl jaunimas nelinkęs vartoti gimtosios kalbos, kokia kalbos sąsaja su tautine savimone ir kt. Keturi šių straipsnių yra apžvalginio pobūdžio, o trys – nauji tyrimai. Kiekvienam

straipsniui parengtas trumpas įvadas, kuris paaiškina straipsnio kilmę, ir jei straipsnis ankstesnis – trumpai supažindina su naujausia literatūra.

Svarbu pabrėžti, kad šių visų straipsnių bendra gija yra mokslinis empirinis klausimo svarstymas. Ar tai būtų apžvalginis straipsnis, ar tyrimas, sąmoningai vadovautasi empiriniais duomenimis, siekiant kuo geriau suprasti tautybės reiškinių, atskleisti jo ypatumus. Kaip ir būdinga mokslinei prieigai, ieškota to, kas tautybei yra bendra, kokie jos raiškos dėsningumai. Be abejo, šie straipsniai jokių būdu tautybės reiškinio iki galo neišgvildena. Tačiau iš tų bruožų, kurie yra apžvelgti, jau pradeda ryškėti kai kurie tautybės reiškinio ypatumai: gimtosios kalbos trapumas išėivijos sąlygomis, svarbesnieji tautinės tapatybės sandai, kalbos sąlytis su tautine savivoka ir daugelis kitų.

Aišku, geriau ištyrinėjus reiškinį, atsiveria galimybė šias žinias pritaikyti. Kai kur pritaikymas išryškėja pačiame klausimo svarstyme, pavyzdžiui, išėivijos sąlygomis mokant vaikus gimtosios kalbos, geriau jos su kitomis kalbomis nemaišyti, o pateikti atskirai. Tačiau šiuose svarstymuose galimi pritaikymai nebuvo atskirai aptariami, nes jie paprastai priklauso nuo įvairiausių sąlygų ir aplinkybių. Todėl čia pateikiamų žinių galimą pritaikymą palieku paties skaitytojo nuožiūrai. Gal tik tiek svarbu pabrėžti, kad mokslinės žinios nėra geografiškai saistomos – tai, kas pastebėta išėivijoje, gali turėti reikšmės Lietuvai, ir priešingai.

Be abejo, šį veikalą stengiasi padaryti kuo prieinamesnį dabarties skaitytojui. Todėl vietomis tekstai buvo perrašomi, kad atitiktų dabarties sąlygas. Ypač daug dėmesio buvo skiriama lietuvių kalbai, ją lyginant ir ieškant tikslesnių pasakymų. Tiesiog nuostabu, kaip pagal aplinkybes gali pasikeisti kalbos vartosena. Iš jaunystės neprisimenu, kad pokario išėivijoje būtų buvę vartojami tokie žodžiai kaip emigrantas ar imigrantas. Tesigirdėjo pabėgėliai, tremtiniai, išėiviai ir vėliau Amerikoje – dipukai. Pastarasis žodis kilęs iš santrumpos DP, o ši – iš anglų kalbos žodžių *displaced person*, kurie laisvai verčiami kaip „išvietintas asmuo“. Šiuo žodžiu buvo įvardijami tremtiniai, kurie per karą traukdamiesi nuo bolševikų užplūdo Vakarų Europą. Tačiau dabarties skaitytojui „tremtinys“, „pabėgėlis“, „dipukas“ yra istoriškai svetimi, ne visai suprantami žodžiai, todėl daug kur tekste atsirado užsienio lietuvis, emigrantas ir imigrantas. Tik „išėivija“ vietomis, kaip ir šioje pratarėje, pavartojama, kiti terminai – atsižvelgiant į kontekstą.

Atliekant čia aprašomus tyrimus, analizuojant duomenis ir rengiant patį veikalą, buvo sulaukta geranoriškos pagalbos. Daug padėjo Eglė Ieva Valskytė-Janušienė, Rūta Garūnaitė, Rita Kazanavičiūtė, Donata Kalnėnaitė, Agnieszka Kacka, Jurgita

Ačienė. Lietuvių kalbą taisė Danutė Bindokienė ir Ilona Klimienė. Eglė Rimkutė patikslino mokslinį veikalą žodyną ir daugelį sąvokų priartino prie dabartinės vartosenos. Jos pastangomis dvikalbiškumas tapo dvikalbyste, sąmonė – savimone, pergyvenimas – išgyvenimu, knygoje kalbama apie kalbos įsisavinimą ir t. t. Visoms minėtoms talkininkėms nuoširdžiai dėkoju.

Taip pat esu dėkingas Gintautui Valickui ir Albinui Bagdonui už suteiktą moralinę paramą. Ačiū Jolantai Storpirstienei ir Vidai Vaidakavičienei už galutinį teksto parengimą spaudai.

Algis Norvilas